
Ключевые слова: обращения граждан, электронная демократия, электронная петиция, политическое манипулирование.

УДК 329:324

ББК 66.64

Лариса Кобута

ФАНТОМНІ ПАРТІЇ УКРАЇНИ

Розглядається питання кількісного та якісного функціонування політичних партій в сучасній Україні. Увага звернена особливі політичні структури, котрі уникають активного політичного позиціонування, відзначаються несистемним характером партійної діяльності, імітують участь в політичному житті. Наявність фантомних партій деструктивно впливає на розвиток всієї української партійної системи, уповільнює необхідні якісні зміни політичного процесу.

Ключові слова: вибори, імітація активності, партія, політична система, фантомні партії, фейк.

Розвиток сучасної політичної системи України тісно пов'язаний з питанням визначення місця і ролі політичних партій в партійно-політичному житті країни. Активна участь партій в суспільно-політичних процесах дозволяє їм артикулювати ключові політичні, ідеологічні і соціально-економічні меседжі, що відображують рівень суспільної свідомості та потреб громадян. Партії, в разі перемоги на виборах, намагаються реалізувати декларовані гасла, водночас забезпечуючи власний кадровий ресурс на посади в органи влади. Відповідно, участь громадян в партійному житті дозволяє їм реалізувати як загальносуспільні, так і особисті (корпоративні) інтереси. Вага і зміст діяльності політичних партій в своїй основі мають важливий конструктивний характер. Однак українська дійсність демонструє суттєву відмінність між теоретичною і практичною сторонами функціонування сучасної партійної системи. Мова в даному випадку йде про ті численні політичні структури, що знаходяться в переліку офіційно зареєстрованих Міністерством юстиції України майже 270 політичних партій, значна більшість з яких (окрім назви) майже невідома не тільки широкому загалу, але й багатьом політичним експертам та науковцям.

Проблеми становлення й розвитку сучасних політичних партій, їхнього впливу на функціонування політичної системи, місця в нинішніх політичних процесах України залишаються під пильною увагою багатьох вітчизняних фахівців, серед яких варто відзначити таких відомих вчених як О.Голобуцький, М.Примуш, А.Романюк, Ю.Шведа, Ю.Якименко, В.Якушик та ін. При цьому основна увага дослідників акцентована на діяльності провідних політичних структур, що брали або ж беруть активну участь в політичному житті, відрізняються системністю і послідовністю своєї внутрішньопартійної роботи. Натомість, увага дослідників до партій, що перебувають на периферії політичного життя чи симулюють політичну участь, поки що незначна.

Існування партійних структур, що перебувають у «тіні» політичних важковаговиків, ще потребує вивчення. Тож наша дослідницька увага звернена саме до цього сегменту українського партійного середовища, представленого організаціями, що можна назвати по різному: квазі-партії, фальшиві партії, карликові партії, партії-фантоми, партії-невидимки та ін. Серед провідних вітчизняних фахівців, які тримають в полі зору подібні політичні утворення, в першу чергу слід назвати відому українську дослідницю М.Кармазіну [3; 4]. Окремі аспекти порушеної теми окреслила і автор даної праці [5; 6].

Тож мета і завдання статті – з'ясувати основні чинники появи та існування подібних політичних утворень, виявити типові форми їхнього функціонування, окреслити способи їх залучення до загальнополітичних процесів.

Багатопартійність в Україні бере свій початок з 1990 року, коли в умовах ліквідації політичної монополії тогочасної Комуністичної партії Радянського Союзу та її республіканської філії – Комуністичної партії України (КПРС-КПУ) утворилося півтора десятка нових політичних партій. Першою з них у 1990 році була зареєстрована Українська республіканська партія, відверто антикомуністична політична структура, що виступила за вихід республіки із складу СРСР і отримала електоральну підтримку з боку виборців. Десять її представників стали народними депутатами новообраної Верховної Ради УРСР, більше ста республіканців отримали депутатські мандати у представницьких органах місцевих рад різних рівнів. У 1991 році, на момент здобуття незалежності держави, офіційно були зареєстровані ще 9 політичних сил. При цьому у серпні 1991 року діяльність КПРС-КПУ на українській території була заборонена [7].

Процес активного партійного множення прискорився після ухвалення українським парламентом у 1992 році закону «Про громадські об'єднання». Його положення умов реєстрації та діяльності партій були достатньо ліберальні, тож у 2000 році кількість офіційно визнаних на державному рівні політичних партій упевнено пододала умовний рубіж у 100 організацій. Однак, участь у реальному політичному житті брали всього кілька десятків партій, решта із зареєстрованих залишалася невідомою навіть для професійних експертів та аналітиків.

У квітні 2001 року український парламент ухвалив закон «Про політичні партії», що визначив новий порядок реєстрації та посилив вимоги до процедури утворення, реєстрації та функціонування політичних організацій [2]. У відповідності до норм закону Міністерством юстиції та його територіальними органами були проведені перевірки діяльності зареєстрованих партійних організацій. За її результатами 28 партій були зняті з реєстрації як такі, що не демонстрували ніяк ознак участі у політичному житті країни [3].

Але очікувані в експертному середовищі зменшення кількості нових політичних проєктів не справдилося. У травні 2012 року Міністерство юстиції зареєструвало двохсоту партійну організацію, а на даний момент із квітня 2015 року, загальна кількість українських партій становить 262 організації [1].

Однак, у реальному політичному житті країни чи окремих регіонів практичну участь у політичному житті беруть здебільшого два-три десятки партійних структур. Їхні члени можуть бути представлені на парламентському й урядовому рівнях, у місцевих органах влади та самоврядування. Та навіть серед цих політичних організацій як лідерів політичного процесу, частина партій залишається несамостійними одиницями, сателітами провідних політичних сил, своєрідним політичним «доважком», що розчиняється у відомих партійних мегаструктурах.

Під час проведення виборчих кампаній кількість партій-учасників дещо зростає, але більшість із них є статистами, вдають свою участь у процесах. Наприклад, на позачергових парламентських виборах у жовтні 2014 року суб'єктами виборчого процесу стали 52 партії – кожна шоста із понад двохсот тридцяти зареєстрованих. Свої виборчі партійні списки по багатомандатному виборчому округу сформувала тільки 31 політична сила, з них допущені до виборів були 29 партій. Решта – 21 партія, висунула своїх кандидатів по одномандатних мажоритарних виборчих округах або ж запропонувала своїх представників до складу виборчих комісій, що вважається участю у виборчому процесі. При цьому переможцями за партійними списками і відповідно парламентськими партіями стали тільки 6 партій: «Блок Петра Порошенка», «Народний фронт», «Опозиційний блок», «Радикальна партія Олега Ляшка» «Об'єднання «Самопоміч» та Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина». Ще десяток партій провели в парламент своїх депутатів-мажоритарників [14].

Функціонування ж решти (а це значна частина зареєстрованих організацій) має спорадичний чи імітаційний характер, або ж взагалі відсутня. Вони не є суб'єктами

партнерських стосунків з відомими партійними брендами, об'єктами дискусій експертів і політологів, рідко попадають в поле зору медіа. Про їх формальне буття вказують дані офіційного реєстру Міністерства юстиції України та його регіональних управлінь. Їхнє ж віртуальне існування пояснюється різними причинами.

Частина з них – це залишки раніше відомих політичних сил, що з плином часу не витримали конкуренції і зійшли на маргінес політичного життя. Серед них колись потужні правочентристські Демократична партія України, Народний рух України, Українська республіканська партія, Конгрес українських націоналістів, а також партії лівої ідеології: Селянська партія України, Соціалістична партія України, Прогресивна соціалістична партія України. Інша група – так звані «партії влади», що суттєво впливали на визначення політичного курсу керівництва держави: Аграрна партія України, Народно-демократична партія, Соціал-Демократична партія України (об'єднана), «Наша Україна», Народна партія, ще донедавна могутня Партія регіонів та ін. Усі вони мали власну політичну біографію, політичну упізнаність і підтримку електорату, були представлені на парламентському та урядовому рівнях, в місцевих органах влади. Спроби повернутися на верхній щабель української політики для них завершувалися невдачею, тож нині вони перебувають у становищі партій-лузерів. Їхні регіональні організації у більшості випадків припинили своє існування, а кадровий ресурс перекочував до більш успішних політичних проектів.

Ще одна група політичних аутсайдерів – партії-паразити, пристосуванці, які для створення уяви про свою діяльність мають мінімально необхідну регіональну мережу і одного чи кількох відносно відомих в політичному середовищі діячів. Вітчизняні експерти подібні структури ще називають «диванними» партіями, оскільки вони по суті це об'єднання вузького кола людей чи бізнес-структур, метою яких є лобіювання бізнес-інтересів, або банальне заробляння грошей. Не маючи реальної громадської підтримки, а що головне, реальних активістів – такі "об'єднання громадян" тільки *віртуально* здійснюють свою діяльність, "сидячи на дивані" і пишучи прес-релізи [13].

Такий тип організацій зараховують до «кишенькових» партій – структур, створених окремими політиками як прояв особистих амбіцій, власного піару, з метою просування до депутатського мандата чи посади в органах місцевого самоврядування. Понад два десятка подібних партій присутні в політичному процесі саме завдяки фігурам їх лідерів та їх намірів утриматися на відповідному політичному рівні. «Зірковий час» подібних проектів припав на постпомаранчевий (2005-2010 рр.) період, і мав свої прояви як у «помаранчевому», так і «біло-голубому» політичних таборах. Основний зміст їхньої діяльності: бурхлива імітація роботи, формування особистого іміджу «правдоборця», позиціонування свого політичного утворення як потенційної альтернативи тогочасним лідерам електоральних симпатій. Насправді, це був спосіб підігравати політичним мегаструктурам з метою задоволення особистих чи корпоративних інтересів, далеких від декларованих цілей.

Значна частина дрібних партій взагалі не подають ознак політичної роботи. Формально вони мають необхідний для зареєстрованої структури набір атрибутів: назву, статут, партійну програму, банківський рахунок, юридичну адресу і, чи не найважливіше, партійну печатку. У реальному політичному житті вони не помітні, або ж їхня діяльність є віртуальною. При цьому сама назва, ідеологічна платформа, програмні засади та ймовірна регіональна мережа є достатньо умовними категоріями їхнього існування. Адже абсолютна більшість програм вітчизняних політичних партій не мають конкретного прикладного характеру і є необхідним формальним набором стандартних заяв та побажань, відірвані від реального життя [11; 12]. Такого типу політичні структури авторитетний вітчизняний науковець М.Кармазіна визначила як *fake*-утворення (*fake*-партії) – несправжній, уявні утворення [4], мета діяльності яких –

відволікання уваги електорату, відбирання голосів у реальних кандидатів на депутатські мандати, забезпечення висування до складу виборчих комісій «керованих» представників.

Типова фантомна партія, окрім реєстраційних документів, представлена формальним лідером, технічними, часто найманими, спеціалістами з комунікацій та мінімальною кількістю зареєстрованих регіональних організацій. Як показала практика, головна мета таких політичних об'єктів – разове чи періодичне використання їх назв і віртуальних ресурсів в ході виборчих кампаній. Умовність існування партій-фантомів дозволяла лідерам або ж власникам подібних організацій вдаватися до різноманітних маніпуляцій та міжпартійних торгів, щоб своєю номінальною участю засвідчити нібито підтримку даної політичної структури конкретному виборчому суб'єкту.

Особливо популярним такий тип поведінки фантомних партій був на початку XXI століття, коли основні політичні актори розігрували перед виборцем спектаклі із творенням широких передвиборчих об'єднань (блоків, коаліцій) на підтримку конкретних кандидатів – наприклад, на посаду президента, міського голови, депутата у мажоритарному окрузі. Задля творення образу власної політичної популярності лідери провідних партій не цуралися публічно заявляти про підтримку з боку маловідомих чи новостворених політичних структур, керівники яких на паритетній основі ставили підписи під відповідними спільними заявами, угодами деклараціями тощо. Таким чином відбувався процес суспільної легітимації карликових структур, визнання їх партійної суб'єктності. А для голів таких партій чи керівників їх регіональних осередків це був додатковий бонус публічності, який закріплювався відповідними інформаційно-пропагандистськими матеріалами.

Ще одна причина існування фантомних партій – комерційний інтерес, можливість вигідно продати зареєстровану структуру. Особливої актуальності він набув після запровадження пропорційної системи виборів і відповідних норм виборчого законодавства, що вимагали мінімального річного терміну діяльності партії після реєстрації та наявності (хоча б на папері) регіональної організаційної мережі. Попит на уже існуючу (законсервовану) структуру спричинив поява цілих юридичних кампаній, готових запропонувати клієнтам партію «під ключ». При цьому вартість партії залежить від давності реєстрації, кількості регіональних організацій, назви, історії, репутації та інших критеріїв». Нові «власники» зареєстрованої політичної партії можуть змінити назву, залучивши популярних політичних осіб створити привабливий партійний проект, що використовуватиметься для досягнення власних цілей [10]. Умовне «гидке качення» може перетворитися на успішний партійний бренд, при цьому його приклад надихатиме інших політичних авантюристів.

Серед політичних партій є й не мало своєрідних клонів і двійників відомих партійних організацій, схожих за ідеологічною спорідненістю чи близькістю назви. Це партії-одноденки, створені для короткого в часі (разового) використання. Їхня діяльність однозначно деструктивна, спрямована на дезорієнтацію виборця і підрив авторитету «оригінальних» партій, а головна мета – вводити в оману громадськість, не несучи за це ніякої відповідальності.

Достатньо ефективним для ряду потужних партійних брендів – суб'єктів виборчого процесу, особливо тих, що перебувають при владі, є технічне використання віртуальних партій для заповнення «їхніми» представниками квот у складі окружних і місцевих дільничних виборчих комісій. Окрім власне своїх партійних членів таких комісій вони ще негласно отримують додатковий ресурс нібито «самостійних» висуванців від невеликих партій. При цьому партійна приналежність прізвищ рекомендованих «фахівців» під час різних виборчих кампаній часто міняється, але зовні формальна сторона подання (жеребкування, квоти, черговість серед партійних

учасників виборчого процесу) таких кандидатур до складу комісій витримується. Така практика має хиби і морального плану – невідповідність ваги і впливу подібних партій реально діючим), і правового – під ним найчастіше реалізується так званий «адміністративний ресурс» – використання правлячими політичними силами владних та фінансових можливостей впливу на суспільну думку та політичний вибір електорату. Вона ж у значній мірі нівелює відкритість та змагальність політики.

Реєстр політичних партій показує, що частина маловідомих структур має юридичні адреси центральних офісів за місцем проживання їхніх керівників навіть не в обласних центрах, а невеличких містах чи сільських населених пунктах. Наскільки впливовими могли бути такі структури – питання риторичне. Хоч в останні роки експерти не відкидали перспективи розвитку саме регіонально зорієнтованих проєктів [9].

В українській практиці відомі випадки, коли політичні проєкти місцевого рівня переростали в успішні всеукраїнські партії. Приклад сходження на політичний олімп донедавна правлячої в країні Партії регіонів, що розпочинала своє існування саме як регіональна політична лобістська група, спонукає окремих місцевих політиків до розвитку саме таких структур. Ще один успішний проєкт – партія «Об'єднання «Самопоміч» львівського мера А.Садового, була зареєстрована у 2012 році, а через два роки увійшла до парламенту. Тож у багатьох регіонах країни, в контексті підготовки до проведення місцевих виборів 2015 року, розгорнулася активна робота по формування подібних політичних проєктів, як першого кроку до виходу на всеукраїнський рівень [8]. Не випадковим є і той факт, що за останніх півтора року були офіційно зареєстровані 66 нових політичних структур: 39 партій у 2014 р. та 27 – у 2015 р. При цьому у Комітеті виборців України констатують характерну деталь – більшість новостворених партій не ведуть жодної інформаційної роботи на місцевому рівні, про них немає згадок в місцевих ЗМІ і вони досі не розпочали активну діяльність [8].

Наведені вище характеристики фантомних партій не є вичерпними. Але ми прагнули показати стан частини українського політичного задзеркалля, що стоїть на перешкоді конечної потреби модернізації української партійної системи.

Співвідношення партій, що здійснюють безпосередню політичну діяльність із партіями-невидимками поки що не на користь перших. Навіть за умов прогнозованого у недавньому минулому формування двопартійної (з домінуванням партій-гегемонів) чи блокової (правлячий-опозиційний партійні блоки) системи більшість партій-карликів залишалися на політичному полі, незважаючи на очевидність їхньої негативної дії. Спроби позбутись їх адміністративними методами через перереєстрацію, перевірку практичної діяльності та інші подібні заходи, що мали місце після 2001 року, виявилися неефективними. Та й запит лідерів партійно-політичного процесу на використання подібних структур поки що залишається сталим.

Збереження існуючого стану шкодить самим основам партійного життя. Адже підривається довіра в громадян до самого інституту політичних партій, до їхньої можливості через активну участь у партійній структурі мати перспективу реального впливу на діяльність державних органів, сприяти розвитку системних елементів громадянського суспільства. Водночас, вузькі партійно-ідеологічні чи корпоративні інтереси провідних політичних сил, що не гребують технологічно використовувати можливості «фантомних» партій, переважають номінальний принцип відкритої між партійної боротьби, поки що віддаляють вітчизняну політичну систему від загальних європейських стандартів політики.

1. Єдиний реєстр політичних партій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://drs.gov.ua/show/202> перегляд 12.5.2015

2. Закон України «Про політичні партії» від 5 квітня 2001 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2365-14>
3. М. Кармазіна Чи є партії агентами демократії // Дзеркало тижня. – 2012. – №1. – 1-13 січ.
4. М. Кармазіна Fake-утворення і тоск-об'єкти у контексті виборів до Верховної Ради України 2012 р. / Парламентські вибори 2012 року в Україні. Наукові дослідження. – К.: ШПЕНД ім. І.Ф.Кураса НАН України, 2013. – С.39-47.
5. Л.П. Кобута Парадокси української багатопартійності: партії-невидимки / Л.П.Кобута // Актуальні проблеми сучасної політики. Матеріали III міжвузівської науково-практичної конференції молодих політологів, 11 листопада 2011 р. – Рівне: РГДУ, 2011. – 105-107.
6. Л. Кобута Партії «другого ешелону»: зміст і характер діяльності / Лариса Кобута / Молодь в євроінтеграційних прагненнях України / Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, Івано-Франківськ, 20 лютого 2014. – Івано-Франківськ, 2014. – С.169-173.
7. На даний час в офіційному реєстрі політичних партій України п'ять структур: Українська селянська демократична партія, Партія зелених України, Демократична партія України, Соціалістична партія України, Політична партія Українська платформа «Собор» ведуть свій відлік існування ще з радянського минулого (1990-1991 рр). Див: Реєстр політичних партій, [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://drsu.gov.ua/show/202> перегляд 12.5.2015
8. Основні висновки опитування регіональних експертів КВУ «Півроку до місцевих виборів: нові гравці та старі проблеми» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.cvu.org.ua/nodes/view/type:news/slug:Pivroku_do_miscevyh_vyboriv_novi_gravci_ta_stari_problemy (перегляд 21.04.2015)
9. Л. Петренко «Анатолій Романюк: В Україні відсутня політична культура компромісу» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gartua.io.ua/s214944/anatoliy_romanyuk_v_ukraeni_vidsutnya_politichna_kultura_kompromisu (перегляд 04.10.2012)
10. О. Радчук Місцеві вибори 2015 року: гра в рулетку за старими правилами / О.Радчук / Фіртка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://firtka.if.ua/?action=show&id=76558> (перегляд 12.05.2015)
11. Порівняння програм політичних партій / Українська правда [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/articles/2014/10/21/7041350/> (перегляд 21.10.14).
12. Програми 99% партій відірвані від життя – експерт А.Біденко / Gazeta.ua [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gazeta.ua/articles/politics/_programi-99-partij-vidirvani-vid-zhittya-ekspert/489541 (перегляд 27.03.2013)
13. С.Сірий «Диванні партії» безпорадність чи гра на Януковича / С.Сірий / Українська правда [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/columns/2012/02/3/6950303/>
14. Центральна виборча комісія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2014/wp001>. (перегляд 2.12.2014)

The paper deals with the problem of quantitative and qualitative functioning of the political parties in modern Ukraine. It studies particular political structures which avoid their active political positioning, have an unsystematic, sporadic character of their political activity, and imitate their active participation in the political life. Existence of the “phantom” parties in the Ukrainian political system has destructive influence on the development of the whole Ukrainian party system, as it withholds the necessary qualitative changes of the political process.

Key words: election, activity imitation, party, party system, phantom parties, fake.

Рассматривается вопрос количественного и качественного функционирования политических партий в современной Украине. Обращено внимание на особые политические структуры, которые избегают активной политической позиции, отличаются не системным характером партийной деятельности, имитируют участие в политической жизни. Наличие фантомных партий деструктивно влияет на развитие украинской политической системы, замедляет необходимые качественные изменения политического процесса.

Ключевые слова: выборы, имитация активности, партия, политическая система, фантомные партии, фейк.